

МЕТАБОЛІЧНІ ПОРУШЕННЯ У ХВОРИХ НА АРТЕРІАЛЬНУ ГІПЕРТЕНЗІЮ

Харківський національний медичний університет (м. Харків)

Дана стаття є фрагментом науково-дослідної роботи кафедри ПВМ №1, ОББ «Імунозапальні механізми та інсулінорезистентність при формуванні гіпертензивного серця», № держ. реєстрації 0104U002237.

Вступ. Останніми роками відзначається зростання кількості досліджень, присвячених гендерній кардіології, що обумовлено збільшенням смертності жінок європейської популяції від серцево-судинних захворювань (ССЗ) порівняно з чоловіками (55% і 43% відповідно) [9].

Сьогодні не викликає сумніву, що рівень артеріального тиску (АТ) і вік – вагомими факторами серцево-судинного ризику (ССР). Незважаючи на те, що артеріальна гіпертензія (АГ) у жінок виникає пізніше, ніж у чоловіків, клінічний перебіг її значно важчий і з більшою кількістю ускладнень, а після 60 років ступінь ССР у них вищий, ніж у чоловіків [7, 11].

На сучасному етапі значна роль у виникненні і прогресуванні АГ приділяється метаболічним порушенням, що сприяють формуванню метаболічного синдрому, який є кластером найбільш небезпечних факторів ризику ССЗ атеросклеротичного походження і їх ускладнень [6, 8]. Результати досліджень свідчать, що метаболічні порушення частіше зустрічаються у чоловіків, у жінок їх частота зростає у період менопаузи [2, 10].

В доступній нам літературі ми не виявили даних щодо вікових змін метаболічних показників, які суттєво можуть впливати на кардіоваскулярний ризик, особливо при наявності ССЗ.

Тому **мета** нашого **дослідження** полягала у визначенні динаміки антропометричних показників, вуглеводного та ліпідного обміну (ЛО) хворих на АГ в залежності від віку і статі.

Об'єкт і методи дослідження. Обстежено 266 пацієнтів з АГ I-III стадії і 1-3 ступеня від 30 до 79 років (220 жінок і 46 чоловіків з середнім віком 54,25±0,40 і 50,34±0,57 років відповідно). Хворих було розподілено на 5 вікових груп. До 1-ї групи (30-39 років) увійшли 12 жінок і 10 чоловіків, до 2-ї (40-49 років) – 55 і 12 хворих відповідно, до 3-ї (50-59 років) – 90 і 12 осіб відповідно, до 4-ї (60-69 років) – 53 і 12 пацієнтів відповідно, до 5-ї (70 років і старше) – 10 жінок. Відсутність чоловіків в останній групі пояснюється наявністю в цьому віці клінічних ознак, які входили до основних критеріїв виключення пацієнтів із дослідження. Всім пацієнтам проведено комплексне клінічне обстеження. Критеріями виключення хворих з обстеження були симптоматична АГ, гострий

коронарний синдром, інсульт, наявність супутніх запальних та ендокринних захворювань.

Проаналізовано такі антропометричні показники: окружність талії (ОТ), окружність стегон (ОС), індекс маси тіла (ІМТ) (m^2) та індекс «талія-стегна» (ІТС).

Показники вуглеводного обміну (ВО) – базальний рівень глюкози в сироватці крові натще та після перорального глюкозо-толерантного тесту (ПГТТ) визначали біохімічним методом, рівень інсуліну – радіоімунним методом з використанням набору реактивів «рио-ІНС-ПГ-1251» (Білорусь), інсулінорезистентність – за допомогою індексу НОМА (глюкоза натщесерце (ммоль/л) × інсулін натщесерце (мкЕд мл) / 22,5).

Показники ЛО – загальний холестерин (ЗХС), рівень холестерину ліпопротеїнів високої щільності (ХСЛПВЩ), тригліцеридів (ТГ) – визначалися уніфікованими методами за допомогою наборів реагентів компанії «LACHEMA» (Чехія). Окрім цього, розраховували рівень холестерину ліпопротеїнів низької щільності (ХСЛПНЩ) за формулою Friedewald і коефіцієнт атерогенності (КА).

Статистичну обробку отриманих даних проводили в системі «Microsoft Excel» за допомогою пакету аналізу в системі «Microsoft Excel». Оцінка вірогідності розбіжності середніх величин проводилася з використанням парного t-критерія Стьюдента. Достовірними вважалися показники при $p < 0,05$. Для встановлення кореляційного зв'язку визначали коефіцієнт кореляції за Пірсоном.

Результати досліджень та їх обговорення. Середня тривалість АГ у жінок і чоловіків суттєво не відрізнялась і склала $9,85 \pm 0,61$ років і $11,5 \pm 1,72$ років відповідно ($p > 0,05$), тоді як більш пізній початок захворювання в жіночій групі порівняно із чоловічою ($44,46 \pm 0,46$ роки і $38,96 \pm 2,72$ роки відповідно, $p < 0,05$) пояснюється вираженою кардіопротекторною дією естрогенів у репродуктивному періоді [3].

ОТ у чоловіків була достовірно більшою, ніж у жінок в 1-й, 2-й і 4-й вікових категоріях ($p < 0,01$, $p < 0,001$, $p < 0,001$ відповідно) (**табл. 1**). Найбільше значення ОТ серед чоловіків зареєстровано в 2-й групі, яке достовірно перевищувало значення такого показника у пацієнтів 3-ї і 4-ї груп ($p < 0,001$ в обох випадках). Максимальне значення ОТ у жінок виявлено в 5-й групі, яке достовірно перевищувало значення такого показника в усіх попередніх вікових категоріях ($p < 0,001$ в усіх випадках). ОС у жінок після 40 років значно перевищувала ОС у чоловіків ($p < 0,001$), але збільшення віку, незалежно від статі,

Таблиця 1

Динаміка антропометричних показників у хворих на АГ в залежності від віку і статі

Хворі на АГ	Показники/вікові групи			
	ОТ (см)	ОС (см)	ІМТ (кг/м ²)	ІТС (умов. од.)
	30-39 років			
Жінки (n=12)	92,67±2,13†	112,12±2,56	29,47±1,21	0,83±0,01†
Чоловіки(n=10)	100,75±2,07	108,3±1,40	28,65±0,43	0,93±0,009
	40-49 років			
Жінки (n=55)	93,14±2,41†	115,21±1,31†	30,51±0,79†	0,81±0,007†
Чоловіки (n=12)	103,79±1,09	105,17±0,90	28,01±0,47	0,99±0,007
	50-59 років			
Жінки (n=90)	96,45±1,28	115,52±1,05†	30,89±0,57†	0,82±0,007†
Чоловіки (n=12)	98,65±0,92	105,81±0,54	27,52±0,31	0,93±0,004
	60-69 років			
Жінки (n=53)	95,72±1,53†	114,08±1,49†	29,96±0,69†	0,84±0,009†
Чоловіки (n=12)	99,42±0,95	105,13±0,52	27,81±0,43	0,94±0,004
	70 років і >			
Жінки (n=12)	105,05±1,11	119,25±1,54	33,95±0,81	0,88±0,02

Примітка: † – порівняно з групою чоловіків, хворих на АГ (p<0,05).

на цей показник суттєво не впливало. ІТС у чоловіків, навпаки, достовірно перевищував такий показник у жінок в усіх вікових групах (p<0,001), але, незалежно від статі, майже не змінювався з віком. У осіб чоловічої статі спостерігалась тенденція до зниження ІМТ з віком, тоді як у хворих на АГ жінок, навпаки, виявлена тенденція до його підвищення.

Отримані дані узгоджуються з результатами досліджень, в яких відзначено, що поширеність ожиріння серед міських жінок України в 1,7 рази вища, ніж серед чоловіків [1]. Згідно з результатами Фремінгемського дослідження ожиріння є вагомим фактором ризику хвороб системи кровообігу як у чоловіків, так і у жінок [12]. Проте у жінок молодого та середнього віку ожиріння спостерігається частіше, ніж у чоловіків і грає більш суттєву роль у механізмах підвищення АТ. Крім того, існують відомості, що у жінок старших вікових груп цей показник значно зростає [5].

Таким чином, результати дослідження виявили асоціацію між віком і негативною динамікою антропометричних показників: у жінок найбільш суттєві зміни визначені у віковій категорії від 50 до 59 років та 70 і старше, у чоловіків – від 40 до 49 років.

Аналіз показників ВО виявив (табл. 2), що рівень базальної глюкози підвищувався з віком, незалежно від статі, але достовірно – лише після 50 років (p<0,05 – p<0,001).

Достовірно підвищення рівня постпрандіальної глюкози у жінок спостерігалось лише в 5-й групі порівняно з 1-ю (p<0,05), тоді як у чоловіків – у кожній віковій категорії у порівнянні з 1-ю (p₁₋₂ < 0,01, p₁₋₃ < 0,001, p₁₋₄ < 0,001).

У жінок віком від 50 до 59 років та від 60 до 69 років підвищення рівня базальної глюкози порівняно з попередньою віковою категорією (40-49 років) супроводжувалося тенденцією до підвищення рівня базального інсуліну, тоді як у чоловіків, навпаки, достовірно підвищення рівня базальної глюкози в

Таблиця 2

Динаміка ВО у хворих на АГ в залежності від віку і статі

Хворі на АГ	Показники/вік			
	Глюкоза натщесерце, ммоль/л	Глюкоза після ПТТГ, ммоль/л	Інсулін натщесерце, мкОд/мл	Індекс НОМА, ум. од
	30-39 років			
Жінки (n=12)	4,49±0,23*	5,61±0,27	8,40±1,48*	1,68±0,23*
Чоловіки(n=10)	4,98±0,09	5,35±0,12	13,12±0,96	2,88±0,2
	40-49 років			
Жінки (n=55)	4,96±0,19	6,02±0,22	8,83±0,84*	1,95±0,25*
Чоловіки (n=12)	5,06±0,05	5,91±0,15	13,21±0,84	2,97±0,11
	50-59 років			
Жінки (n=90)	5,14±0,13†	6,19±0,18	10,66±1,22∅	2,43±0,29∅†
Чоловіки (n=12)	5,30±0,05†√	6,35±0,13	9,87±0,57†√	2,32±0,14†√
	60-69 років			
Жінки (n=53)	5,28±0,15*†	6,33±0,27	10,92±0,81	2,56±0,16†√
Чоловіки (n=12)	5,44±0,07†√	6,54±0,19†√	10,22±0,53†√	2,45±0,13√
	70 років і >			
Жінки (n=12)	5,31±0,27†	6,50±0,31†	10,65±1,12	2,51±0,34†

Примітка: * – порівняно з чоловіками аналогічної групи; † – порівняно з 1 групою хворих на АГ аналогічної статі; ∅ – порівняно з 2-ю групою хворих на АГ аналогічної статі (p<0,05).

Ліпідний статус хворих на АГ в залежності від віку і статі

Хворі на АГ	Показники, вікові групи				
	ЗХС, ммоль/л	ТГ, ммоль/л	ХСЛПНЩ, ммоль/л	ХСЛПВЩ, ммоль/л	КА, умов. од.
	30-39 років				
Жінки (n=12)	4,88±0,33*	1,09±0,16	3,37±0,41	1,29±0,11†	4,88±0,62
Чоловіки (n=10)	5,21±0,13	1,22±0,03	3,78±0,15	1,18±0,04	5,21±0,25
	40-49 років				
Жінки (n=55)	5,06±0,13	1,14±0,08	3,62±0,13	1,21±0,05†	5,06±0,28
Чоловіки (n=12)	5,33±0,07	1,28±0,03	3,96±0,08	1,14±0,03†	5,33±0,16
	50-59 років				
Жінки (n=90)	5,18±0,09	1,18±0,05	3,81±0,11	1,13±0,03†	5,18±0,29
Чоловіки (n=12)	5,39±0,08	1,27±0,03	3,98±0,09	1,15±0,03	5,39±0,29
	60-69 років				
Жінки (n=53)	5,22±0,11	1,25±0,06	3,86±0,16	1,11±0,05†	5,22±0,24
Чоловіки (n=12)	5,29±0,08	1,34±0,03	3,89±0,19	1,13±0,03	5,28±0,15
	70 и >				
Жінки (n=10)	5,27±0,40	1,34±0,13	3,94±0,36	0,90±0,07	5,28±0,65

Примітка: * – порівняно з чоловіками, † – порівняно з групою жінок віком 70 років і старше, (p<0,05).

аналогічних вікових групах супроводжувалося достовірним зниженням рівня базального інсуліну, порівнюючи з попередньою віковою категорією (40-49 років).

Інсулінорезистентність (індекс НОМА $\geq$ 3) виявлено у 47,8% чоловіків і 17,7% жінок, хворих на ГХ: у 30% чоловіків і 8,3% жінок 1-ї групи, у 41,7% чоловіків і 14,5% жінок 2-ї групи, у 58,3% чоловіків і 20% жінок 3-ї групи, у 58,3% чоловіків і 17,0% жінок 4-ї групи, у 30% жінок 5-ї групи.

Таким чином, найбільш суттєві порушення ВО у гіпертензивних жінок відбуваються значно пізніше (у віці 70 років і старше), ніж у чоловіків (у віці 50-59 років), що узгоджується з даними наукових робіт про більш високу інсулінорезистентність у чоловіків у молодому віці [4], і виражені вони значно слабкіше в порівнянні з протилежною статтю.

Кореляційний аналіз у жінок віком від 40 до 49 років встановив взаємозв'язок між рівнем базальної глюкози і віком ($r = -0,41$, $p < 0,01$), ОТ ($r = -0,30$, $p < 0,05$), ІТС ($r = -0,43$, $p < 0,01$), рівнем інсуліну ($r = -0,34$, $p < 0,05$) та індексом НОМА ($r = 0,36$, $p < 0,05$), тоді як у чоловіків аналогічного віку – між рівнем базальної глюкози і ІТС ($r = 0,57$, $p < 0,05$) та між рівнем інсуліну і індексом НОМА ($r = 0,99$, $p < 0,01$). У віковій категорії 50-59 років рівень інсуліну щільно корелював як у жінок, так і у чоловіків з ОТ ($r = 0,34$, $p < 0,05$ і $r = 0,72$, $p < 0,01$), ОС ($r = 0,34$ і $r = 0,60$, $p < 0,05$), ІМТ ($r = 0,38$, $p < 0,01$ і $r = 0,67$, $p < 0,05$), індексом НОМА ($r = 0,92$ і $r = 0,99$, $p < 0,01$), а у чоловіків – ще й з ІТС ($r = 0,73$, $p < 0,01$). У групі від 60 до 69 років у жінок кількість кореляційних зв'язків значно зменшується і залишається тільки між індексом НОМА та рівнями базальної глюкози й інсуліну ($r = 0,65$ та $r = 0,87$, $p < 0,01$), тоді як у чоловіків зберігаються суттєві взаємозв'язки між рівнем базального інсуліну та ОТ ($r = 0,69$, $p < 0,05$), ОС ($r = 0,67$, $p < 0,05$), ІМТ ($r = 0,52$, $p < 0,05$), ІТС ($r = 0,60$, $p < 0,05$), індексом НОМА

($r = 0,96$, $p < 0,01$). У жінок віком 70 і старше виявлено суттєві кореляції між рівнем базальної глюкози та віком і ОТ ($r = 0,83$, $p < 0,01$ і $r = 0,62$, $p < 0,05$) та між рівнем інсуліну натщесерце і ІМТ ($r = 0,79$, $p < 0,01$) та індексом НОМА ($r = 0,93$, $p < 0,01$).

Таким чином, найбільш суттєві порушення ВО у жінок, хворих на АГ, відбуваються значно пізніше, ніж у чоловіків, і виражені вони значно слабкіше у порівнянні з протилежною статтю.

Аналіз результатів вікової динаміки ЛО (табл. 3) виявив тенденцію до поступового підвищення рівня ЗХС, ТГ, ХСЛПНЩ з віком у кожній жіночій групі, тоді як у чоловіків – лише до 60 років.

Слід зазначити, що у жінок значення ХСЛПВЩ поступово зменшувалося з віком і в групі 70 років і старше було найменшим, достовірно відрізняючись від значень ХСЛПВЩ у жінок 1-ї, 2-ї, 3-ї і 4-ї груп ($p < 0,01$, $p < 0,001$; $p < 0,001$; $p < 0,01$ відповідно), тоді як у чоловіків поступове зниження рівня ХСЛПВЩ у всіх вікових категоріях носило характер тенденції. КА у хворих жіночої статі був дещо нижчим, ніж у чоловіків у кожній віковій групі ($p > 0,05$). Проте у жінок цей показник мав тенденцію до поступового збільшення з максимальним значенням у віковій категорії 70 і старше, тоді як у чоловіків ця тенденція чітко спостерігалася тільки до 60 років.

Таким чином, вікова динаміка біохімічних показників атерогенної направленості ЛО більш виражена у чоловіків, ніж у жінок. Зниження рівня ХСЛПВЩ у жінок з підвищеним рівнем АТ можна вважати маркером початку порушень ЛО, що узгоджується з результатами Фремінгемського дослідження.

Висновки.

1. У хворих на АГ виявлено асоціацію між віком і негативною динамікою антропометричних показників: у жінок найбільш значні зміни визначені у віковій категорії від 50 до 59 років та 70 і старше, у чоловіків – від 40 до 49 років.

2. Визначено, що суттєві порушення вуглеводного обміну у гіпертензивних жінок відбуваються значно пізніше (у віці 70 років і старше), ніж у чоловіків (у віці 50-59 років) і виражені вони значно слабкіше в порівнянні з протилежною статтю.

3. Встановлено, що з віком біохімічні показники атерогенної направленості ліпідного обміну більш виражені у чоловіків, ніж у жінок.

Перспективи подальших досліджень. Результати даного дослідження не дають змогу визначити причинно-наслідкові зв'язки і пояснити виявлені гендерні особливості розвитку метаболічних порушень. Тому перспективним є планування подальших досліджень, що, можливо, допоможуть визначити ранні предиктори дисметаболізму з метою їх своєчасної профілактики.

Література

1. Горбась І. М. Епідеміологія основних факторів ризику серцево-судинних захворювань / І. М. Горбась // Артеріальна гіпертензія. – 2008. – № 2. – С. 15–18.
2. Григорян О. Р. Менопаузальний синдром у жінок з порушеннями вуглеводного обміну. Взгляд гинеколога-ендокринолога / О. Р. Григорян, Е. Н. Андреева / Трудный пациент. – 2007. – № 9. – С. 41–45.
3. Давыдова І. В. Риск серцево-сосудистих захворювань у жінок в аспекті гормонального континуума / І. В. Давыдова // Український медичний вісник. – 2006. – № 9. – С. 44–48.
4. Загайко А. Л. Метаболічний синдром: механізми розвитку та перспективи антиоксидантної терапії / А. Л. Загайко, Л. М. Вороніна, К. В. Стрельченко. – Х.: Золоті сторінки, 2007. – 216 с.
5. Коваленко В. М. Харчування і хвороби системи кровообігу: соціальні і медичні проблеми / В. М. Коваленко // Нова медицина. – 2004. – № 3 (14). – С. 12–16.
6. Мамедов М. Н. Метаболический синдром – больше, чем сочетание факторов риска: принципы диагностики и лечения / М. Н. Мамедов. – М.: Верваг фарма, 2006. – С. 7–42.
7. Ткачева О. Н. Дислипидемия у женщин / О. Н. Ткачева, Е. Ю. Майчук, Е. А. Прохорович. – М.: Медицинская книга, 2007. – 123 с.
8. Чазова І. Е. Метаболический синдром / І. Е. Чазова, В. Б. Мычка. – М.: Media Medica, 2004. – 168 с.
9. Cardiovascular diseases in women: a statement from the policy conference of the European Society of Cardiology (ESC report) / M. Stramba-Badiale, K. M. Fox, S. G. P. Priori Collins // European Heart J. – 2006. – Vol. 27. – P. 994–1005.
10. Different impact of the metabolic syndrome on left ventricular structure and function in hypertensive men and women / G. Schillaci, M. Pirro, G. Pucci [et al.] // Hypertension. – 2006. – Vol. 47. – P. 881–886.
11. Lipid levels and cardiovascular risk in elderly women: a general population study of the effects of hormonal treatment and lipid-lowering agents / A. M. Dopuy, L. Carriere, J. Scali [et al.] // Climacteric. – 2008. – Vol. 11. – P. 74–83.
12. Obesity as an independent risk factor for cardiovascular disease. A 26 year follow up of participants in the Framingham heart study // H. B. Hubert, M. Feinleib, P. M. McNamara [et al.] // Circulation. – 1983. – Vol. 67. – P. 968–977.

УДК 616. 12-008. 331. 1-008

МЕТАБОЛІЧНІ ПОРУШЕННЯ У ХВОРИХ НА АРТЕРІАЛЬНУ ГІПЕРТЕНЗІЮ

Питецька Н. І.

Резюме. Обстежено 266 хворих на артеріальну гіпертензію. Виявлено асоціацію між погіршенням метаболічних показників і віком. У жінок найбільш суттєві порушення метаболізму відбуваються у віці 50-59 років і старше 70 років, у чоловіків – у віці 40-49 років.

Ключові слова: артеріальна гіпертензія, стать, метаболічні порушення.

УДК 616. 12-008. 331. 1-008

МЕТАБОЛИЧЕСКИЕ НАРУШЕНИЯ У БОЛЬНЫХ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИЕЙ

Питецкая Н. И.

Резюме. Обследовано 266 больных артериальной гипертонией. Выявлена ассоциация между ухудшением метаболических показателей и возрастом. У женщин наиболее существенные нарушения метаболизма происходят в возрасте 50-59 лет и старше 70 лет, у мужчин – в возрасте 40-49 лет.

Ключевые слова: артериальная гипертония, пол, метаболические нарушения.

UDC 616. 12-008. 331. 1-008

Metabolic Disorders in Hypertensive Patients

Pytetska N.

Summary. 266 patients with arterial hypertension have been observed. The deterioration of metabolic markers was associated with age. In women the most significant metabolic disorders occur at the age of 50-59 and over 70 years, whereas in men – at the age of 40-49 years.

Key words: arterial hypertension, sex, metabolic disorders.

Стаття надійшла 28. 01. 2013 р.

Рецензент – проф. Катеренчук І. П.